

Doç. Dr.

Kadir KASALAK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6843-5866>Süleyman Demirel Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Isparta. kadirkasalak@sdu.edu.tr

Başvuruda bulundu. Applied

Kabul edildi. Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 07/09/2021 22/09/2021

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.992042>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Paris Barış Konferansı'nda; "İstanbul ve Boğazlar Mandası" Tartışmaları

Discussions on "Mandating Istanbul and Straits" at Paris Peace Conference

Öz

Birinci Dünya Savaşının bitimi sonrasında yapılan bir dizi konferanslarda tartışılan en önemli konulardan birisi de; İstanbul ve Boğazların geleceği olmuştur. Paris, Londra ve San Remo konferanslarında büyük tartışmalara neden olan İstanbul ve Boğazların geleceği, dönemin büyük devletleri diye adlandırılan devletlerarasındaki çıkar çatışmaları ile Türk ve İslam dünyasına bakışlarını ve niyetlerini bu tartışmalarda açıkça ortaya koymuşlardır. Bu örnekler günümüz olaylarına ışık tutması bakımından da çok önemlidir.

Yeni Dünya Düzeni kurma, amacıyla başta ABD olmak üzere pek çok ülke; 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı adıyla toplanan konferans da bir araya gelmişlerdir. Konferansta oluşturulan onlar konseyi daha sonra dörtler konseyi, dünyanın yeni yapısını şekillendirme çalışmalarına başlamışlardır. Bu konferanstaki çalışma ve tartışmalar ABD, İngiltere ve Fransa'nın istekleri doğrultusunda oluşmuş; İtalya ve Japonya çok etkin rol oynayamamıştır. Londra ve San Remo konferansları da bir bakıma Paris Barış Konferansının sonuçlarının olgunlaştırılması ve uygulaması olmuştur.

Paris Barış Konferansının önemli sonuçlarından birisi; dünya barışını tesis etmeye yönelik cemiyet-i akvamın kuruluşu ise, bir diğeri de; bu cemiyetin devletlerarası rekabete ve sömürgeciliğe (sözde !) yeni bir düzen getirmek olmuştur. Bu düzen de "manda sistemi"dir.

Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'sının yıkılması sonrasında, mevcut durum bir yandan sömürgeci ülkelerin iştahını kabartırken, diğer yandan Rusya Çarlık yönetiminin yerine kurulan "Sovyet rejimine" karşı ortak tavır alarak, Sovyet yayılcılığına engel olma fikrini geliştirmiştir.

Türk aydın ve yöneticileri de bu konferanslar sürecindeki tartışmaları yakından izlemiş; ağırlıklı olarak "manda sistemi" ve Osmanlı Devleti üzerinde uygulanacak sistemleri tartışmışlardır. Bağımsızlığın sürdürülemediği endişesiyle hareket eden bazı Türk aydın ve idarecileri, manda, himaye ve Bolşeviklik üzerinde yaklaşık iki yıldan fazla bir süre tartışmışlardır. Bu tartışmaların yapılmasındaki ana etkenlerin başında; manda sisteminin kurulması ve Sovyet yönetiminin kurulma sürecinin önemli olduğunu ifade etmeliyiz.

Bu bildiriye yukarıda değindiğimiz ana fikirlerden hareketle, "İstanbul ve Boğazlar" üzerinde kurulması düşünülen ve tartışılan manda yönetimi tartışmalarını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Paris Barış Konferansı, Manda Sistemi, Cemiyet-İ Akvam, İstanbul ve Boğazlar Mandası, Sömürgecilik.

ATIF: KASALAK Kadir, "Paris Barış Konferansı'nda; "İstanbul ve Boğazlar Mandası" Tartışmaları", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/3 (Eylül 2021), s. (543-552)

CITE: KASALAK Kadir, "Discussions on "Mandating Istanbul and Straits" at Paris Peace Conference", *Journal of History and Future*, 7/3 (September 2021), pp. (543-552)

Abstract

One of the most important issues discussed during a series of conferences after the end of World War I was the future of Istanbul and the Straits. The future of Istanbul and the Straits caused great controversies at Paris, London and San Remo conferences. These debates or disputes clearly showed the clash of interests of the great powers in international relations in this period and their attitudes and intentions towards the Turkish and Islamic world. These examples are also very important for providing an insight on today's events.

Many countries, especially the United States came together to establish a New World Order on 18 January 1919 at the Paris Peace Conference. The Council of Ten and later Council of Four forming at the Conference began their work to shape the new structure of the world. The work and discussions at this conference were organized according to the wishes of the USA, Great Britain and France. Italy and Japan did not play very active roles. The London and San Remo conferences also became a phase and implementation of the results of Paris Peace Conference.

One of the many conclusions of the Paris Peace Conference was the establishment of League of Nations to build world peace and bringing (so-called) a new order by this organization to the international competition and colonialism.

While the collapses of the Ottoman Empire and Tsarist Russia were whetting colonialist states' appetites, an idea was developed to prevent Soviet expansionism by adopting a common attitude against "Soviet regime" established in place of the Tsarist regime.

The Turkish intellectuals and administrators closely followed the discussions in these conferences; they mainly discussed the "mandate system" and the systems to be implemented on the Ottoman State. Some Turkish intellectuals and administrators, concerned with the fear that their independence could not be sustained, had discussed for more than two years on bolshevism, mandate and patronage. We must state that the most important thing of the main factors in making these discussions was the establishment of the mandate system and the establishment of the Soviet administration.

In this presentation, from the main ideas mentioned above, we will examine the debates on the mandate governance which was planned and discussed to be established on "Istanbul and the Straits".

Keywords: Paris Peace Conference, Mandate System, League of Nations, Mandating İstanbul and Straits, Colonialism.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte gündeme gelen soru şu olmuştur: "yenidünya düzeni" nasıl olmalıdır? Dünyada çok önemli değişimler ki, Bolşevik Rusya'nın ortaya çıkışı. Amerika Birleşik Devletlerinin büyük bir devlet olarak tarih sahnesinde yerini alması, imparatorlukların yerini "milli devletler" in alması, sanayileşmenin toplumların yaşamlarını değiştirmesi vb. gibi. Bu ortam, Paris Barış Konferansının toplanmasında çok önemli rol oynamış, savaştan galip çıkan itilaf devletlerinin kendi arzuladıkları "yenidünya düzenini kurma" yolunda adım atmalarını sağlamıştır. Woodrow Wilson'un ABD Senatosuna gönderdiği ve tarihte "Wilson Prensipleri" olarak bilinen 14 madde halinde ifade edilen hususlar bir bakıma konferansın yol haritasını belirlemiştir. Konferansta kabul edilen ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının çekirdeğini oluşturan "Milletler Cemiyeti nizamnamesi (bir bakıma anayasası) ve bu nizamname içindeki "manda" sistemi en çok tartışılan ve dikkati çeken konuların başında gelmektedir. Paris Barış Konferansı'nda gündeme getirilen manda sistemi, İngilizce "Mandate", Fransızca "Mandat", Latince "Mandatium" kelimelerinden gelmekte olup, kelime "vekâlet" ve "vesayet" anlamlarında kullanılmış ve kullanılmaktadır.

Paris Barış Konferansı'nda Woodrow Wilson tarafından önerilen bu sistem; "toprak ilhakını önlemeye yönelik insancıl bir sistem olarak" gözükmektedir. Woodrow Wilson'un¹ 8 Ocak 1918'de Amerikan Senatosu'na gönderdiği 14 maddeden oluşan muhtıraya dayandırılan manda sistemi, kurulması öngörülen sömürü düzeninin "elma şekeri" gibi gizlenmesinden başka bir şey değildi.

4 Aralık 1918 günü, *George Washington* gemisi ile New York limanından ayrılan Wilson ve delegasyonu, 13 Aralık 1918 günü Fransa'nın Brest limanına ulaşmıştı.² Wilson'a göre; Almanya ve Osmanlı Devleti gibi İtilaf Devletleri karşıtı devletlerin yenilmesi ile bu devletlerden ayrılacak toprakların üzerinde yaşayanların yönetilmesi için bir hükümet şekli ihtiyacından doğan bu sistem Milletler Cemiyeti Misakı ile gündeme getirilmiştir.³ Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte "yenidünya düzeni"nin nasıl olacağı sorusu ve buna bağlı olarak kurulması düşünülen manda sistemi Paris Barış Konferansı'nda en çok tartışılan konulardan birisidir.

Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri sömürgelerini meşrulaştırmak amacıyla da Milletler Cemiyeti'ni kurmuştur.⁴ Bu çalışmalarla manda sistemi "kutsal uygarlık görevi" kılıfıyla en etkili sömürge aracı olarak kullanılmıştır

Milletler Cemiyeti'nde ortaya konulan manda sistemi ile kendi kendini yönetemeyecek olan toplumların refah ve gelişmesinin sağlanması amacına hizmet ettiği düşüncesi öne sürülmüştür. Bir başka ifadeyle manda altındaki devlet bağımsızlığı kısıtlı devletlerden sayılmaktadır. Uluslararası hukukta manda sistemi bu şekilde ortaya konulurken, bununla birlikte üç sınıf (A,B,C) manda sistemi ortaya konulmuştur. A sınıfı mandalar; "Mandater devlet mandasını üzerine aldığı devlete kendini idare edebilecek düzeye gelinceye kadar yardım edecek" şeklinde açıklanmaktadır. Osmanlı'dan ayrılacak Mezopotamya (Irak), Filistin (İngiliz Yüksek Komiserliğine bağlı, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın başında bulunduğu Ürdün Emirliği de dâhil) ve Suriye bu gruba dâhildir.⁵ Fakat bu sistem ortaya konulduğu gibi uygulanmadığından ve uygulanan bölgelerde de halka zulüm, acı, eziyet getirdiğinden amacına hizmet etmemiş, sömürgecilik özellikle İngiliz ve Fransızların elinde daha önceki anlayışla uygulaması yapılmıştır. Dolayısıyla sakat doğan manda sistemi uygulaması itibarıyla her ne kadar görünüşte insancıl ifadeler ihtiva etmekle birlikte, yeni bir sömürgecilik anlayışından başka bir şey değildi.

1. Paris Barış Konferansında; İstanbul ve Boğazlar Mandası

Paris Barış Konferansında, Osmanlı Devletinin toprakları üzerinde yaşayan Müslüman Türklerin yaşadıkları topraklarda dâhil olmak üzere üç çeşit manda sisteminin kurulması tartışılmıştır: a) İstanbul ve Boğazlar, b) Anadolu Toprakları, c) Ermenistan mandası⁶ olmak

1 "Wilson 1856 yılında, Amerika iç Savaşından hemen önce, Virginia'da doğmuştu. Bazı bakımlardan ömrü boyunca "güneyli" olarak kalmış biriydi, örneğin onur kavramındaki ısrarı, kadınlara ve siyahılara karşı yukarıdan bakan babacan tavrı, tipik güneyli olduğunu gösteriyordu... Wilson gerçi 1916 seçimlerinde kampanyasını, ülkenin tarafsızlığını koruyacağına dayandırmıştı, ama ABD 1917 Nisan'ında savaşa girdi. Bir Presbiter papazın oğlu olduğunu, babasının (öğütlerini tutmaşa da) derin derin dini akidelerini paylaşan biri olduğu için bu çok önemliydi... Kariyeri bir dizi zaferlerden oluşuyor gibiydi, ama arada, gerek kişisel, gerekse siyasal alanda, daha karanlık dönemler de vardı. Depresyon krizleri, birdenbire patlayan şaşkıncı hastalıklar söz konusuydu. Ayrıca ardından da, edindiği düşmanlar Demokrat Partinin New Jersey liderlerinden biri, şerefe kadeh kaldırırken Wilson için, "Nankör ve yalancı," demişti. Wilson kendisinden farklı görüşte olanları asla bağışlamazdı. Başkanın basın sözcüsü ve büyük hayranı Ray Stannard Baker bir keresinde onun için, "İyi nefret eder," demişti. Aynı zamanda inatçıydı. Bir seferinde House onu hayranlık dolu bir sesle şöyle tarif etmişti: "Ortaya bir sorun çıktığında, tümüyle açık fikirli davranır, doğru karar verebilmek için her türlü öneri ve öğütleri dinler. Ama bunları ancak sorunu tartarken, kararını vermeye hazırlanırken dinler. Bir kere kararını verdiğinde, artık kesindir, öğütlerinde, önerilerin de artık sonu gelmiştir. O noktadan sonra onu kıpırdatmaya olanak yoktur..." (Margaret Macmillan, *Barış Yapanlar:1919 Paris Barış Konferansı Savaşlara Son Verme Girişimi*, 2015, ALFA Basın Yayın Dağıtım San.ve Tic. Ltd.Şti., s.27-28.)

2 *A.g.e.*, s. 44.

3 Kadir Kasalak, *Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 11-12.

4 Kadir Kasalak, "Suriye'de Manda Yönetiminin Kurulması ve Türkiye'ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. IV, S.2, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ 2006, s. 70.

5 *A.g.e.*, s. 65, Macmillan, *a.g.e.*, s. 171.

6 İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara 1981, s. 90.

üzere. Osmanlı Devletinin Mondros öncesi işgal edilen Arap nüfusun çoğunluk olarak yaşadıkları bölgeler zaten A sınıfı manda sınıfında düşünülüyordu.

İstanbul ve Boğazların geleceği konusu, 18 Ocak 1919’ da Paris Barış Konferansı ile başlayan ve Lozan’a kadar sürüp giden ve devamlı konuşulan bir konu olmuştur. Bu konunun en çok konuşulan ve en çok üzerinde durulan konulardan olmasının başlıca nedenleri; a) İstanbul ve Boğazların Asya’yı Avrupa’ya bağlayan coğrafi ve stratejik konuma sahip olması. b) Osmanlı Sultanının ve İslam dünyasının Halifesi olan Padişahın İstanbul’ da oturması. c) Türkler’ in Asya’ ya sürülerek yaptıkları katliamların önüne geçilmesi. d) Anadolu’daki milliyetçi hareketin gücünün azaltılmasıydı. İstanbul ve Boğazların İngiliz emperyalizmi ve İtilaf devletleri açısından ayrı bir önemi vardı.⁷ Rusların bu bölgedeki emelleri ise öteden beri bilinmekteydi. Bu istekler İstanbul ve Boğazlar sorununun bir an evvel çözümlenmesini gerektiriyordu. Bu şartlar altında da sorun çok karmaşık bir hal alıyordu. O nedenledir ki İstanbul üzerinde pek çok öneriler ileri sürülmüş fakat İtilaf Devletleri kesin bir anlaşmaya varamamıştır. Elbette bu durum Türk Milletinin derlenip toparlanması, mili mücadele hareketini güçlendirmesi, yayılması için zaman kazanma fırsatını yaratmıştır. “Türk milletinin haklı davasında “Türk milletinin ekmeğine bilmeyerek yağ sürmüşlerdir”. İstanbul üzerinde düşünülen formüllerden birisi de İstanbul ve Boğazların mandası olmuştur. İstanbul ve Boğazlar Mandası; sadece Paris Barış Konferansında değil, aynı zamanda Londra ve San-Remo konferanslarında da tartışılmıştır.

Manda sisteminin yeni bir sömürge sistemi olması nedeniyle; Paris Barış Konferansında en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Paris Barış Konferansı tutanaklarından yararlanarak “Woodrow Wilson ile ilgili çok değerli bir makale kaleme alan, İsmail Köse, makalesinde konu ile ilgili şu hususlara yer vermektedir:

“Konferans açıldıktan on gün sonra, büyük beşler (İngiltere, ABD, Fransa, İtalya, Japonya) arasında yapılan toplantıda, mağlupların topraklarında kurulması planlanan manda idareleri ve bu doğrultuda Osmanlı Devleti’nin nasıl parçalanacağı ele alındı. Toplantı sonunda “Ermenistan, Suriye, Mezopotamya (Irak), Filistin ve Arabistan” topraklarının Osmanlı Devleti’nden tamamen kopartılmasına karar verildi. Toplantıda ABD başkan, İngiltere, Fransa ve İtalya başbakan düzeyinde temsil ediliyordu. Filistin, Arabistan ve Mezopotamya İngilizlerin manda idaresini almak istediklerini ve hâkimiyet kurmayı planladığı bölgelerdi. İngilizler gönülsüz olsa da Suriye’yi Fransızlara verilecekti. Toplantı esnasında gündeme gelen Ermenistan ise, Karadeniz ile Akdeniz’de olmak üzere iki kuzey güney limanına sahip olarak Anadolu’nun hemen hemen yarısını kapsıyordu.”⁸

İngiliz basınında o günlerde hâkim olan genel kanaat Türklerin Avrupa’dan atılması yolundadır. Ergün Aybars, dönemin İngiliz basınından verdiği bilgi ile o günlerdeki havayı şöyle yansıtır: «Manchester Guardian Gazetesi 6 Mart 1919” tarihli nüshasının iç safhasında “Orta Doğu” başlıklı yazısında konuyu İstanbul, İzmir, Anadolu, Ermenistan başlıkları altında incelerken, Paris Barış Konferansına yol göstermektedir. Aybars’ın makalesinde İngiliz basınına dayanarak şu hususların özellikle altı çizilmektedir.

“Constantinople (İstanbul): İstanbul’ un uluslararası bir önemi olduğunu, bu sebeple hem Karadeniz’e kıyısı olan devletler hem de Boğazlardan yararlanan diğer devletler için burada barış ve huzurun sağlanmasının önemli olduğunu belirtiyor. Avrupa’nın gıda maddelerinin bu yoldan sağladığını da ekliyor. İstanbul’ un nüfusunun bir milyonu biraz aştığını, Türklerin az farkla üstün olduğunu bunun nedenini de İstanbul’un başkent oluşuna bağlanmaktadır.”⁹

Özellikle yazıda; “İstanbul için manda kabul edilmeli ve sınırı şehrin su deposu olan Terkos gölünü ve Çatalca’yı da içine almalı, Doğu Trakya bu mandaya dâhil olmalıdır”¹⁰ denmesi dikkat

7 A.g.e., s.108.

8 İsmail Köse, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’ın Türk Algısı”, *History Studies*, Volume 6 Issue 3, April 2014 P.219-238, s. 219.

9 Ergün Aybars, “Milli Mücadele’de İngiliz Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, S. 12, s. 605.

10 A.g.m., s. 605.

çekicidir. Yani İstanbul Türklere terkedilmemelidir deniyor.

Mayıs sonlarına doğru bu tartışmaların daha çok İstanbul ve Boğazlar üzerinde yoğunlaştığı konferans tutanaklarından da açıkça anlaşılmaktadır.

“İzmir’in işgaline açık destek veren Wilson “Barbar” olarak niteliği Türk Halkının Avrupa’dan kovulmasından hoşnut olacak bir düşünce yapısına sahipti... İzmir’in işgalinden bir hafta sonra, Wilson’un evinde; Lloyd George, Clemenceau ve Wilson arasında yapılan toplantıda; önce Almanya’nın antlaşma taslağını incelemek için gündeme getirdiği süre uzatım talebi, Polonya-Ukrayna ateşkesi, İtalyan talepleri ele alındıktan sonra Lloyd George “Suriye’nin Fransa’ya, Mezopotamya’nın Musul dâhil İngiltere’de kalması gerektiğini, Anadolu’nun ise ABD mandasına verilmesinin uygun olacağını” söylemiştir. Aslında Lloyd George, Wilson’un Anadolu’da bir manda idaresi üstlenmeyi Kongre’ye kabul ettiremeyeceğini biliyordu ve bu durum daha önceki oturumlarda bizzat Wilson tarafından birkaç kez dile getirilmişti. Amaç, Fransa’yı Anadolu’dan uzak tutmaktı ve bu maksada yönelik olarak sürekli kabul edilmeyeceğini bildiği ABD mandası önerisini gündeme getiriyordu.

Wilson bu teklife verdiği cevapta;

“...kendisi için önemli miktarda Amerika çıkarları bulunan ve Amerikalıların yardım için büyük miktarlarda para harcadıkları Ermenistan üzerinde bir manda idaresi üstlenmesinin bile çok zor olduğunu söyledi. İstanbul ile ilgili olarak kendisine karşı olan çok sayıdaki kişinin burasının manda idaresinin alınması için onu destekleyeceğine inandığını belirtti. Bununla birlikte onları (Kongreyi) Küçük Asya’da bir manda idaresine razı edemeyebileceğini söyledi.

Fikrinin değişmesi ihtimali bulunmakla birlikte şu an ki düşüncesinin Anadolu’nun bölünmemesi ve Sultan’ın İstanbul’da bırakılması olduğunu belirtti. Bu durum soruna neden olursa Sultan Bursa’ya gönderilmelidir. Türklerin sahile, On iki Ada’nın yakınına gelmesine izin verilmesi tehlikeli olacaktır, çünkü adalar Yunanistan’a verilecektir. Birleşik Devletlerin manda idaresini üstlenmesinden ziyade Türklere tavsiyesi verilmesini önerdi. Sultan, ekonomi, finans, ticaret gibi konularda tavsiyeleri tutmak zorunda olmalıdır, ... “demiştir.¹¹

Venizelos’un söylemlerini kullanan Wilson, padişahın İstanbul’dan sürekli gönderilmesini savunmuştur. 21 Mayıs’tan itibaren yapılan toplantılarda İngiltere ve Fransa’nın daha etkili olmaya başladığı görülmektedir. 21 Mayıs’taki toplantıda Lloyd George’unun önerisiyle hazırlanan sonuç belgesinde;

“(1) İstanbul ve Boğazlar üzerinde tam bir manda idaresi kurulması, (2) Anadolu üzerinde tül bir ABD manda idaresinin kurulması, Sultani ve hükümetinin İstanbul’da kalmasına izin verilmesi, ikinci alternatif olarak ABD’nin Anadolu manda idaresini üstlenmemesi ve bu bölgenin Sultanın idaresinde kalması, (3) Anadolu’da Akdeniz, Marmara ve Karadeniz’e çıkış verilmesi. (4) Yunan Komisyonunun önerisine uygun olarak, Aydın Vilayetinin bir kısmının Yunanistan ile birleşmesi, Yunanistan’ın Anadolu’nun başka bir yerinde manda idaresi üstlenmemesi. (5) ABD’nin Ermenistan ve Kilikya üzerinde tam manda idaresi üstlenmesi ve (6) Ermenistan manda idaresine Rus, Azerbaycan ve Tüm Kafkas bölgesi Ermenistan’ın dâhil olması kararlaştırılmıştır.”¹²

Özellikle bu toplantıdan sonra İstanbul ve Boğazlar Mandası uzun bir süre tartışılmaya devam etmiştir İstanbul basını da konferansları günü gününe olmasa bile birkaç gün arayla okuyucularına duyurmaya çalışmıştır. Konferanstaki alınan kararları veya tartışılanları yorumlamış tepkilerini olumlu ya da olumsuz biçimde yansıtmıştır. Millet gazetesi «İstanbul Meselesi» başlıklı yazısında Amerika’dan alınan telsiz telgrafi şu şekilde veriliyor:

“22 Mayıs-(ABD’den telsiz telgrafi) İstanbul ve Ermenistan vesayetlerine müteallik münakaşa salı günü Wilson’un riyasetinde içtima eden Amerikan komisyonunun ekseri zamanı işgal etmiştir. Bu teklifler kat’i ve sarîh bir şekil alıncaya kadar kongreye karşı vaki olacak tavsiyelerinde ne

11 Köse, a.g.m., s. 231, Macmillan, a.g.e.,s. 574.

12 A.g.m., s. 231.

kadar ileri gidebilecekleri hakkında henüz bir karar ittihaz etmemişlerdir. Reis, milletler meclisinde kendisine vaki olan teklifleri hülâsa ederek İngiltere'nin son planında padişahın merkezi hilafet olarak İstanbul'da kalması mütezim bulunduğu ve hukuk-u dinîyesin de ancak Anadolu'nun ufak bir kısmında kalınasından bahsetmişlerdir. İngiltere teklife nazaran Amerika'da İstanbul vesayetini kabul etmesi istenecek ve burada padişahın hukuku hilafetine merbut bulundurulmuş olacaklardır. Paris'de Amerikalılar bilhassa... buldukları gibi dini anasıra muvafakat göstermeyeceklerine dair kuvvetli bir cereyanı efkâr vardır. İngiltere, Mısır ve Hindistan'daki vaziyet sebebi ile bu planı iltizam etmektedir. Diğer cihetten Anadolu'da mutasavver merkezi dünyeviye sine nakledilecek olursa gerek reisicumhur ve gerekse komisyon kongreye İstanbul'un vesayetini kabul şikkını tavsiyeye karar verecektir...¹³

25 Mayıs 1919 tarihli "The Observer Gazetesi" Türkleri parçalamaktan söz etmekle birlikte çelişkili fikirler ileri sürmektedir. Hint Müslümanlarının Türkiye lehine yaptıkları teşebbüsleri gerçekçi bulmayan gazete, "Türkiye'nin bütünlüğü korunmalı sultan İstanbul'da kalmalıdır...." derken, diğer yandan da "İstanbul dâhil bütün Türkiye'yi Amerikan mandasına, bir ara Yunanistan ve İtalya'ya daha geniş toprak verilmesini, sultanın korunmasının da Fransa'ya verilmesinin düşünüldüğünü hatırlatıyor ve Türklerin kendilerini toplayamayacak şekilde bölünmesinin yararlı olacağını ileri sürüyor"¹⁴

25 Haziran'da yapılan görüşmelerde Wilson, Türk Heyeti henüz Paris'teyken nihai Barış Antlaşmasının yapılmasını savunuyordu. Clemenceau'nun barış antlaşmasını iki ay sonraya bırakılması fikrine karşı çıkarak her zamanki gibi, "Türklerin Avrupa'dan ve İstanbul'dan çıkartılması" görüşünü tekrarlıyordu. Toplantı sırasında Lloyd George'unun önerileri karşısında Türk ve İslam düşmanlığı düşüncesini ortaya koyan şöyle bir beyanatta bulunmuştur:

"Başkan Wilson, kendisinin Türkiye ile ilgili teklifinin Türkiye'nin ortadan kalkması ile ilgili tüm sorunları çözeceğini ve Türkiye'yi bağlaşıkların üzerinde anlaşacağı tüm şartları kabul etmek zorunda bırakacağını söyledi. Kendisinin şu an ki görüşüne göre Türkiye üzerinde kurulacak bir manda idaresi doğru olmayacaktır fakat büyük güçlerden bir tanesi sert bir eli Türkiye üzerinde bulundurmalıdır. İstanbul ve Boğazlar şimdilik tarafsız hale getirilmelidir ve zaten buralar şu anda itilaf devletlerinin işgalindedir. Sultan ve hükümeti İstanbul'dan çıkartılmalıdır ve bağlaşıklara verilecek topraklar belirlenmelidir..."¹⁵

Konferansın devam ettiği günlerde 19 Temmuz 1919 tarihli İkdam gazetesinde Times Gazetesinden alınarak yayınlanan yazıda, bir kısım Türk aydınlarının, ne tür bir denetim altında olursa olsun (Türklerin) İstanbul'da bırakılmalarını istedikleri belirtilerek bu suretle "tarik-i terakki ve inkişaf" bulmak imkânının verileceğine inandıkları belirtiliyordu.¹⁶

L'eclair adlı Fransız gazetesi konu ile ilgi şu bilgileri vermektedir:

"Türkiye'yi ve bilhassa İstanbul'u Amerikan mandası altına koydurmak için teşebbüsler yapmakta olan Birleşik Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi Morgenthau ile Amerikalı iş adamları bir toplantı yapmışlardır. Bunların fikrinde, bilhassa İstanbul'un Amerikan mandası altına alınması ile bu şehir büyük bir ticaret merkezi haline getirilecek ve Amerikan malları buradan Güney Rusya'ya Balkanlardaki devletlere doğru sürülerek satılacaktır"¹⁷

Gazetenin de açıkça ortaya koyduğu husus, insancıl duygularla (!) hareket ederek kendini yönetimden yoksun ülkeler için (yani sömürge olarak kullanmak istedikleri ülkeler için) manda idaresi kurulması şeklinde kısaca ifade edebileceğimiz gerekçenin gerçekte menfaatlerin gizlendiği görülmektedir. Wilson Ermenistan mandası konusunda istekli olduğu için; Ermenistan'ın mandası için getireceği yükler araştırılırken İstanbul konusu kapalı tutulmaya çalışılmıştır.

13 Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi, Kls.73, Dosya 275, Fihrist 16-3, Millet Gazetesi, 24 Mayıs 1335(1919).

14 Aybars, a.g.m., s. 607.

15 Köse, a.g.m., s. 234.

16 Öztoprak, a.g.e., s.109.

17 Ö. Sami Coşar, İstiklal Harbi Gazetesi, 29 Temmuz 1919.

Ağustos ayı başlarında (2.8.1919) Paris Barış Konferansındaki İngiliz temsilcisi Arthur James Balfour, Osmanlı topraklarının bölünmesi ile ilgili konferansa bir mektup göndermiştir. Mektupta Boğazlar konusuna da yer verilmektedir. Özetle;

“1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapça konuşan kısımları ayrılmalı ve manda haline getirilmelidir..., 2. Fransa, Suriye'nin; İngiltere Mezopotamya'nın; Amerika veya İngiltere Filistin'in; Amerika Ermenistan ve Boğazların (İstanbul); İtalya belki Kafkasların mandasını almalıdır. 3. Hudutların tespitinde stratejikten çok ekonomik unsurlara önem verilmesine taraftarım... (Burada sömürünün esas amaç olarak düşünüldüğü saklanmamaktadır). 4. Tarihi bakımdan İskenderun'un Suriye'ye ait olduğunu iddia etmek mümkün değilse de yine de Fransız mandasına katılın alıdır. 5. Karadeniz kıyılarının büyük bir kısmı ile güneyde Akdeniz kıyılarını da içine alan büyük bir Anadolu parçası yeni Türk Devleti'nin toprakları olmalıdır. Batıda hudutlarını, halkının çoğunluğu Rum olan İzmir Sanağını da içine alacak şekilde Yunan mandasına veya egemenliğine bırakılan topraklar ve Ege Denizi teşkil etmelidir. Avrupa'nın hiçbir parçası Türk Devleti'ne bırakılmamalıdır. İstanbul ve Boğazların mandasını elinde tutacak yönetimi rahatsız etmemesi için, İstanbul ve Çanakkale Boğazları suyoluna yakın topraklar da Türkiye'ye verilmemelidir. Bu manda idaresine Marmara Denizinin Anadolu kıyılarında bir toprak şeridi verilip verilmemesi görüşme konusu yapılabilir. 6. Kanaatimce, Türkiye için bir mandater tayin edilmemelidir. Türkiye'nin mali gözlemciler ve belki de diğer şekillerde Müttefik devletlerin yardımına ihtiyacı olacağı şüphesizdir. Türk Devleti'nin itibarı korunmuş ve Bulgaristan, Macaristan gibi bir Avrupalı düşman devletle aynı işleme tabi tutulmuş olacaktır. 7. Doğu Akdeniz'de İtalyanlar eşit muamele istemektedir ki bu da mümkün değildir... 8. Güney Anadolu'da İtalyanlara ayrıcalık verileceği vaat edilirse tatmin olurlar”¹⁸

Lord Curzon bu mektupla ilgili olarak; “... Her şey büyük ölçüde Amerikan kongresinin başkan Wilson'a manda kabulüne izin verip vermeyeceğine bağlıdır. Ben bundan şüphe ederim...”¹⁹ sözleriyle Curzon daha gerçekçi düşünüyordu. Lloyd George İstanbul'u da ilgilendiren Paris Barış Konferansının varmak istediği amaçlarını şöyle sıralıyordu: “1. Boğazların serbestisi, 2. Kürt, Rum, Arap ve Ermeni gibi azınlıkların Türk boyunduruğundan kurtarılması, 3. Halkı Türk olan bölgelerde Türklere kendilerini yönetmek hakkının tanınması, 4. Türklerin Avrupa'dan çıkarılması”²⁰ Her ne kadar İngiliz yöneticiler arasında ufak tefek fikir ayrılıkları olsa da; Konferansın en çok tartıştığı konu görüldüğü gibi İstanbul konusudur,

Paris Barış Konferansı devam ettiği günlerde özellikle Boğazlarda gözü olan Bolşevik Rusya çeşitli isteklerde bulunuyordu. Gerçekte de Rusya'nın ihracatının %40'ının ve deniz ihracatının %54'ünün bu yoldan yapıldığı göz önünde tutulursa Boğazların önemi anlaşılacaktır. Wrangel hükümeti, barış konferansına sunduğu muhtıradan, Boğazlar ve İstanbul'da şu biçimde bir rejim kurulmasını öneriyordu:

“1. Boğazlardan bütün ticaret gemilerinin savaşta ve barışta serbest geçişinin güvenlik altına alınması, 2. Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin savaşta ve barışta geçiş serbestisi, 3. Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin savaşta ve barışta Karadeniz'e girmelerinin yasaklanması.

Boğazlar meselesi en haklı bir şekilde Rusya'ya Boğazlarda Milletler Cemiyeti adına bir manda verilmekle halledilebilir. Rusya, İstanbul'un başka hiç bir devlete verilmesine razı olamaz. Şehir milletlerarası bir yönetime bırakılırsa, Rusya bu yönetime mutlaka katılmalıdır...”²¹

Esasen Rusya'nın amacı; Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin buraya sokulmaması, bununla birlikte İstanbul'un başka bir devlete verilmesine de razı olmamasıdır.

Konferanstaki tartışmalar ilerledikçe İstanbul ve Boğazlarla ilgili görüşler daha çok berraklaşmaya başlamıştır. Ekim 1919'a gelindiğinde *Le Temps*'de çıkan başyazıda Türkiye sorununa değinilirken Boğazlar ve İstanbul'la ilgili şu görüşlere yer veriliyordu:

18 Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 18-19.

19 *A.g.e.*, s. 19.

20 *A.g.e.*, s. 20.

21 *A.g.e.*, s. 21.

“Boğazların yönetimi Cemiyet-i Akvam’ a bağlı bir uluslararası komisyona bırakılmalıdır. Bu komisyon, sadece yönetim yetkisine değil, aynı zamanda siyasi ve güvenlik açısından bir denetim yetkisine de sahip olmalıdır. Bu suretle Boğazların serbestisi gerçekleşmiş olacaktır. Fransız gazetesinde İstanbul’un Türkiye’nin başkenti olarak kalmasını isterken, başsız vücut olmaktan kurtarılacağı görüşüne de yer veriliyordu. Padişahın bağımsız olarak ve İslam dünyasının lideri olarak etkinliği devam edecektir”²²

Le Temps gazetesinin Mustafa Kemal ile yapmış olduğu telgraf haberleşmesinde “Boğazlar meselesi için nasıl bir suret-i hal teklif buyuruyorlar” sorusuna Mustafa Kemal şu cevabı veriyordu: “Boğazlardan serbesti-i mürur-ü ubur tabiidir. Ancak, payitahtımızın bu güzergâh üzerinde olması hasebiyle onun da emin bir halde bulundurulması zaruridir. Mürur-u uburdaki serbestinin ve payitahtımızın temin-i mahfuziyeti için umuma emniyet bahş, tedabir ittihazını mümkün görüyoruz ...”²³ Mustafa Kemal, İstanbul ve Boğazlar konusunda, İstanbul’ un güvenliği ve seyr-ü seferin güvenlik içinde yapılmasını sağlayacak tedbirlerin alınmasını istemektedir.

Paris Barış Konferansında alınan tavırlar Türk basınında endişe ile karşılanıyor, hatta zaman zaman eleştiriliyordu. 11 Kasım 1919 tarihli İkdam gazetesinde “Sivasi” takma adıyla İngiliz Başvekilinin sözleri eleştirilerek şöyle deniyordu: “Hiçbir Türk hükümeti Boğazlar konusunda köklü bir tavır olamaz. Avrupa’nın bilhassa İngiltere’nin çıkarları için bize verilecek bazı hayati güvence karşılığı olarak boğazlar sorununun çözülmesi, düşünüldüğü kadar zor bir sürece girmeyecektir...”²⁴

Paris Barış Konferansında İstanbul ve Boğazlar konusu tartışılır ve görüşülürken İtilaf devletlerinin hemen karar verememesine neden olan önemli konuların başında Padişah ve Halife’nin durumu olmuştur.

Türk basınının, Lloyd George’ un 1919 Aralık ayında Türkiye ile ilgili yapmış olduğu parlamentodaki konuşmasına tepki göstermesi yanında Fransa Başbakanı Clemenceau’ da ilginç bir teklif ortaya atıyordu. İngiltere Hükümetinin Türklerin Avrupa’ dan atılması konusundaki ısrarlı tutumu karşısında bunun sakıncalı olacağına ve daha çok ortalama bir yol tutulması gereğine inanan Fransa Başbakanı Clemenceau,

*“Türklerin İstanbul’dan çıkarılmalarını, ancak Müslüman kamuoyunu tatmin edebilmek için, Sultan-Halifeye Vatikan’daki Papa’ninkine benzer bir statü tanınmasını teklif diyordu. Halife, İstanbul’daki sarayında yaşasın, kendisine bir parça toprak verilsin, buradan ruhani ve dini görevlerini yerine getirsin”*²⁵

Halifenin Müslüman dünyasındaki yetki ve görevleri Papaninkine benzemediğinden bu teklif kabul edilmemişti. Venizelos; teklif ve düşüncesini Lord Curzon’ a şu sözlerle ifade ediyordu:

“Her ne pahasına olursa olsun Türkler, İstanbul’dan atılmalıdır. Buna, Türklerin İstanbul’ da bulunuşunun Avrupa için daima bir tehdit ve tehlike teşkil etmesi bakımından lüzum vardır. Başkan Wilson ve İngilizler böyle bir mandaterliği üzerlerine almaktan çekinmektedirler. Fransızları ise Türkler istemezler. Geriye Milletler Cemiyetince tespit edilecek bir Yüksek Komiserin başında bulunacağı milletlerarası yönetim kalıyor. En iyisinin milletlerarası yönetim oluşunun bir nedeni de bunun ilerde Rus emellerine karşı koyabilecek kudrette olmasıdır. Zira Fransa veya İngiltere mandaterlik kabul ederse, ilerde Rusya ile anlaşmazlığa düşebilir. Milletlerarası yönetim ise Rus işgaline karşı koyabilir. Padişah ve maiyetinin İstanbul’ da bırakılmasına itirazım yoktur.

*Türkiye’nin başşehri Bursa’ ya nakledilmelidir. Ancak padişahın sarayı İstanbul da kalabilir. Hatta belli başlı camilerin etrafı çevrilerle Türk yönetimine bırakılabilir”*²⁶ Venizelos’ un amacı İstanbul’ da yürütülmesi zor olacak milletlerarası yönetimi desteklemekle ilerde şehrin Rumlarla

22 Öztoprak, a.g.e. ,s. 109-110.

23 A.g.e. ,s. 111.

24 İkdam Gazetesi, 11 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919)

25 Baytok, a.g.e.,s. 23.

26 A.g.e.,s. 23-24.

doldurularak nüfusun çoğunluğunu teşkil ile Yunanistan'a bağlamaktı. Paris Konferansında ele alınan Boğazlar ve İstanbul konusunda, Osmanlı Devleti'nin diğer konuları gibi kesin bir sonuç alınamamış bu yüzden kalıcı bir barış antlaşması imzalanamamıştır. Konu hakkında görüşmelerin kısa konferanslar şeklinde yapılmasını isteyen İngiltere'nin fikrine iştirak eden devletler 1920 yılında Londra' da toplanacaktır. Bunların ilki 12 Şubat-10 Nisan 1920' de toplanan Londra Konferansı olurken; manda meselesini kesinleştiren ve Sevr yolunu açacak San-Remo konferansı olmuştur.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşından sonra toplanan Paris Barış Konferansında “yenidünya düzeni” kurma iddiasıyla yola çıkan Wilson ve İtilaf devletleri temsilcileri; bir buçuk yıl devam eden bir dizi konferans ve toplantılarda kendi istedikleri düzeni kurmuşlardır. İkinci Dünya Savaşının temellerini atan ve aynı zamanda günümüz sorunlarının temellerinin de bu konferans ve toplantılarda atılmıştır dersek mübalağa yapmış olmayız. Bunda en büyük pay sahibinin, ABD Devlet başkanı Woodrow Wilson'un Hristiyanlık taassubu ve Müslümanlık ve Türklere karşı geliştirdiği ön yargılı tutumudur. Paris Barış Konferansına katıldığı süreç içinde bu tutumunu sürdürürken; İngilizlerin ve Fransızların sömürgeci emellerini karşılarken, İtalyanları oyalayarak, daha sonra Yunanlıları destekleyerek uzun süreli bir maceranın içine itmiştir.

Paris Barış konferansında kabul edilen Cemiyet-i Akvam nizamnamesi ve bu nizamname ile kurulan manda sistemi, mağlup devletleri ve dünyanın pek çok ülkesini sömürge haline getirmiştir. Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen bu devletlerarasındaki çıkar çatışmaları yüzünden kurulacak barışa dayalı düzen bir bakıma yok olurken, diğer taraftan günümüze kadar gelen sorunların da sebebi olan pek çok suni devletin kurulmasının önemli nedenlerinden olmuştur.

Bir yandan self-determination hakkından söz edip, diğer yandan “Sözde diğerlerine göre daha gelişmiş A sınıfı manda düzeni” altına konulmaya çalışılan Osmanlı Devleti ve Osmanlı Devletinden koparılan topraklar üzerinde kurulan manda sisteminin temel felsefesi Osmanlıyı parçalamak olmuştur. Kurulan manda sistemiyle mandaterlik görevini alan ülkelerde, “sözde bölge halkını, kendi kendilerini idare edecek seviyeye” getirecekleri vaadiyle, onları sömürmek, parçalamanın yanında, kan ve gözyaşından başka bir şey bırakmamışlardır. Osmanlı Devleti içinde çoğunlukla Türklerin yaşadıkları bölgeleri 3'e bölerek “a) İstanbul ve Boğazlar, b) Anadolu Toprakları, c) Ermenistan mandası (Ermenistan mandası; İngilizlerin ABD'ni Bolşevik Rusya ile karşı karşıya getirme planının bir parçasıdır ve General Harbord raporunda bu durum özellikle belirtilmiştir.) olmak üzere” manda sistemi kurmayı tartışmışlardır. İstanbul ve Boğazlar mandası, Paris Barış Konferansının başlangıcından San Remo konferansı sonuna kadar sürerken, bu tartışmalara Türk Aydınları ve yöneticileri de katılmıştır.

General Harbord heyetinin Türkiye'ye gelmesi ve raporun 1920 yılı Haziran ayında ABD senatosunda oylanarak 52 ye karşı 23 oyla ABD Devlet Başkanı Woodrow Wilson'un önerisinin reddedilmesi ile konu kapanmıştır. Bunun yanında, Türk Millî Mücadele hareketinin başarılı bir yola girmesiyle bu tartışmalarda ortadan kalkmıştır.

Kaynakça

Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (ATASE), *Kls.73, Dosya 275, Fihrist 16-3.*

İkdam Gazetesi, 11 Teşrinisani (Kasım) 1335(1919).

Millet Gazetesi, 24 Mayıs 1335(1919)).

Aybars, Ergün “Millî Mücadelede İngiliz Basımı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1998,

C. IV, S.12, .s. 603-636.

Baytok, Taner, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970.

Coşar, Ö.Sami, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 29 Temmuz 1919.

Kasalak, Kadir, *Millî Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Kasalak, Kadir, “Suriye’de Manda Yönetiminin Kurulması ve Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi*

Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, C. IV, S.2, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elâzığ 2006, s.57-86.

Macmillan, Margaret *Barış Yapanlar:1919 Paris Barış Konferansın Savaşlara Son Verme Girişimi*,

2015, ALFA Basın Yayın Dağıtım San.ve Tic. Ltd.Şti.

Köse, İsmail, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’ın Türk Algısı”, *History*

Studies, Volume 6 Issue 3, April 2014 P.219-238.

Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara 1981.